

KAZAKİSTAN'DAKİ SİYASAL GELİŞMELER*

Dr. T. B. Umbetaliyeva **

The changes and transformations that Kazakstan experienceel through in the last decade has affected her entire socio-political structure. The most complex among those are the transformations that took place in the social sphere. This article focuses on the main political reforms that were brought into life as a consequence of these influences.

Kazakistan'daki on yılı kapsayan demokratik değişim ve gelişmeler sosyal hayatın tamamını etkilemiştir. Ancak bunlardan en karmaşık olanı siyasal değişimlerdir. Bu raporumuzda on yıllık dönem içindeki siyasal reformların tamamını kapsamı ve tüm siyasal süreçleri aydınlatması çok zordur. Dolayısıyla şu esas konulara değinilecektir:

1. Ülkedeki siyasal iktidar sisteminde ve yapısındaki reformlar;
2. Seçim sisteminin değişmesi ve çok partililiğe geçilmesi;
3. Sivil toplumun yapılanması;
4. İdeolojik ve sosyo-kültürel alanlardaki süreçler.

ÜLKENİN SİYASAL İKTİDAR SİSTEMİNDE VE YAPISINDAKİ REFORMLAR

Siyasal yaşamın başlıca reformları olarak ilk sırada siyasal sistem ve onun temel kurumlarındaki değişimler gelir ki, bunların sonucunda totaliter rejimden demokrasiye geçilmiştir. Siyasal reformların gerçekleşme süreçlerinde oldukça başarılı ve yönetimimizce gurur duyulan konu, ülke içi siyasal istikrarın korunması, etnik ve dinî çatışmaların olmamasıdır.

Siyasal değişimlerin önemli noktaları olarak, ilk etapta yeni sosyo-politik sistemin yapılandırılması ve iktidar müesseselerinin gelişmeleri ile iş birliği çerçevesinde iktidarın her üç unsurunun yetki çerçevesinin

* Makale Rusçadan Türkçe'ye Saule Baycaun tarafından çevrilmiştir.

** Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Bilim Danışmanı.

Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 85-99.

doğru çizilmesi olmuştur; ki ülke içi reformların gelişmeleri en çok buna bağlı olarak gerçekleşmiştir.

İktidarın yeniden dağılımı oldukça zordu. Bu daha çok Sovyet parti elitinin makamlarının sağlam oluşu ve onların siyasal kurumlardaki çoğunluğu sayesinde önceden tayin edilmişti. Bilindiği gibi, Sovyet siyasal sisteminde bütün iktidar partinin elinde bulunuyordu ve Yüksek Şûra da pek çok yetkilere sahipti.

Nisan 1990 tarihinde cumhurbaşkanlığı teşkilatının oluşturulması, siyasal iktidarın yeniden şekillenmesinin başlangıcıydı. Söz konusu müessesenin yürürlüğe geçirilmesinin nedeni, ülkedeki siyasal ve ekonomik kriz ve Komünist Parti'nin beklenen sonuydu. İlk cumhurbaşkanı, iktidar hiyerarşisinde pek yüksek bir statüye sahip olmasa da, Yüksek Şûra tarafından seçildi. Fakat bununla birlikte, iktidarın yeni kurulan müessesesi, yasama organının Bakanlar Kurulu üyelerini tayin etmesi gibi bazı yetkilerinin elinden alınmasına sebep olmuştu.

Cumhurbaşkanlık müessesesinin kurulmasında büyük önem taşıyan hukukî belgeler şunlardır: 20 Kasım 1990 tarihli "Devlet İktidarı ve Yönetiminin Geliştirilmesi Hakkındaki" kanun, 16 Aralık 1991 tarihli "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı Hakkındaki" anayasal kanun ve 28 Ocak 1993 tarihli Esas Kanun.

Anayasaya yerleştirilen normlar, öncelikle, iktidarın kollarından ikisinin (yürütme ve yasama) karşı karşıya gelmelerini önlenmeye yöneliktir.

Böylece, kabul edilen belgeler, başkanlık yönetim biçimine adım adım geçilmesini sağlamışlardır. Cumhurbaşkanı iktidarının sağlama alınmasında yardım eden önemli husus her şeyden önce, başkanın genel seçimlerde seçilmesini öngören önlemlerin kararlaştırılması idi; ki bu da onun Yüksek Şûra'dan bağımsızlığını sağlıyordu. 1993 Mart ayında yasama organının kendiliğinden dağılması, Parlâmentonun 1995'de geçersiz olduğu gerekçesiyle dağılması da gelişmeler içinde önem taşımaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı makam teşkilâtının ve ilerideki başkanlık iktidarının evrimi, onun temsili iktidarla olan nispet kriterler ilişkisi net izlenebilmektedir. Mart 1995'de olan siyasal iktidar sistemindeki kriz o zamanki anayasanın zayıf noktalarını açıkça göstermişti; bunun sonucunda da 30 Ağustos 1995'de referandumla yeni anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasa gerekçelerinin biri de, eski anayasanın 1993'de referandumla değil, ancak Yüksek Şûra kararıyla kabul edilmiş olmasıydı.

Yeni anayasa, iktidarın iki kolu arasındaki ilişki mekanizmasında değişiklikler getirmekle kalmayıp, temsili iktidarın yapısı ve sistemini

.....
 İktidar kollarının
 arasındaki işlevlerin tam
 ve net ayrılışı, ülke içi
 siyasal istikrarı belirleyici
 faktör olmuştur.

de önemli ölçüde değiştirmiştir. İlk önce, iki kanattan -Senato ve Meclis- oluşan kaliteli ve yeni çift kanatlı parlamento sistemine geçilmiştir. İkinci olarak, parlamento, sadece yasama işlevini yerine getiren ülkenin en yüksek temsili organı oluyordu.

Şunu belirtelim ki, şu sıralarda parlamento devamlılığa yönelmekte ve iktidar müessesesi olarak sağlamlılık kazanmaktadır, ayrıca kanatların işlevleri de net olarak çizilmiştir.

Yine şu önemli noktayı belirtelim ki, eski anayasaya göre, cumhurbaşkanı aynı zamanda hem devlet başkanıydı, hem de yürütmenin başındaydı; yeni anayasa ile ise başkan hükümetten ayrılmakta ve iktidar gücünün üç kolunun başında bu üçü arasındaki ihtilâflarında çözüm sağlayıcı olarak kendisine yeni bir görev verilmektedir.

İktidar kollarının arasındaki işlevlerin tam ve net ayrılışı, ülke içi siyasal istikrarı belirleyici faktör olmuştur. Şimdilerde iktidarın üç kolu bulunmaktadır- yasama, yürütme ve yargı. Ülkenin cumhurbaşkanı bu yapının dışında bulunarak denetim işlevini sağlamaktadır.

SEÇİM SİSTEMİNİN DEĞİŞMESİ VE ÇOK PARTİLİLİĞE GEÇİŞ

Siyasal değişimlerin ikinci önemli unsuru da partileşme sürecini etkileyen seçim sisteminin değişmesiydi.

70 senelik süre içinde Komünist Parti'nin hâkimiyeti başka siyasal kurumların varlığını olanaksız kılmıştı. Dolayısıyla, ilk hareketler ve siyasal örgütler Perestroyka (yeniden yapılanma) döneminde, özellikle, Aralık 1986 olaylarından sonra ortaya çıkmaya başlamışlardı. Bunlar da esasen kamu örgütleri şeklinde ve değişik çıkar amaçlı kurumlardı. Uluslararası kurumların da burada yeri vardı. Bu kurumlara örnek olarak; adı daha sonra "Tabiat" olarak değiştirilen "Yeşil Cephe", "Jetisu", Uluslararası "Nevada-Semipalatinsk" Anti-Nükleer Hareketi, "Adilet", Kazakistan Müslüman Kadınlar Birliği gösterilebilir.

Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan milli-demokratik kuruluşları da bunlara katabiliriz; "Jeltoksan", "Azat", "Jer uyuk" vs. çok partililiğe geçilmesinde önemli diğer bir gelişme de, SSCB Milletvekilleri Toplantısında SSCB Anayasasının 6. maddesinin değiştirilerek Komünist Parti'nin tek iktidar hakkının iptal edilmesiydi.

1990 yılının Nisan ayında "AZAT" Milli Kurtuluş Partisi ve aynı yılın Mayıs ayında Kazakistan Sosyal-Demokrat Partisi kurulmuştu.

Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (SSC) 27 Haziran 1991 tarihli "Kamu Örgütleri Hakkındaki" kanun, çok partililiğe hukukî statü kazandırmıştı.

Aralık 1994'e doğru dört parti ve üç toplum hareketi kaydedilmiştir: Kazakistan Halk Kongresi, Kazakistan Cumhuriyetçi Partisi, Kazakistan Sosyalist Partisi ve Kazakistan Komünist Partisi, ayrıca, "Kazakistan Mühendisler Birliği", "Kazakistan Halk Birliği" ve "Pokoleniye"(Nesil).

Şunu belirtelim ki, bu dönemde mevcut olan başkanlık taraftarı ve muhalif siyasal parti ve hareketlerin bünyeleri artık kalıplaşmıştı. Muhalefet bloğu olarak Sosyalist Parti, Kazakistan Komünist Partisi (KPK), "Alaş" ve Azat"ı gösterebiliriz. Bunlar da 1994'de gayriresmî blok olan "Respublika" (Cumhuriyet) Kamu Örgütler Koordine Kurulu'nda örgütlenmişlerdi.¹

Kazakistan Cumhuriyeti'nde Seçimler Hakkındaki Kanun çerçevesinde yapılan ilk halk seçimleri 1994'ün Mart ayında düzenlenmişti. Devlet başkanının belirlediği adayların seçiminde çoğunluk prensibi benimsenmişti. Siyasal partiler ve hareketler bu seçimlere aktif olarak katılmış ve sonuçta yasama organının % 48'ini oluşturmuşlardır, yani 176 milletvekillerininin 75'i siyasal parti ve hareketlerinden seçilmiştir.²

1996'da "Siyasal Partiler Hakkındaki" kanunun kabul edilmesiyle örgütlerin faaliyetleri için bazı değişiklikler getirilmiştir. Söz konusu kanun normlarında "kamu örgütleri" ve "siyasal partiler" anlamları tefrik edilmiştir. Bunlardan ilkinin faaliyetlerini yönlendiren ayrı bir yasa çıkarılmıştır.

Aynı dönemde Adalet Bakanlığında beş yeni siyasal parti ve birkaç hareket kaydedilmiştir. Bunlar: Kazakistan Halk Birliği Partisi, Demokrat Partisi, Halk-Kooperatif Partisi, Yeni Doğu Partisi ve İşçi Partisi, Slav Cumhuriyet "Lad" Hareketi, İşçi Hareketi, Liberal Hareket, "Azamat" Hareketi, Milli-kültürel merkezler, sendikalar vs.

Cumhurbaşkanının Ocak 1999'da ve parlâmentonun Ekim 1999'daki seçimleri çok partililiğin ileri gelişmelerinin başlıca etkeni olmuştur. Bunda seçimin yasama sürecindeki bazı değişikliklerin de büyük etkisi vardır.

Meclis milletvekillerinin onu nisbî temsil sistemine göre seçilecek, 67 milletvekili ise dar bölge çoğunluk yöntemiyle seçilecektir.

¹ M.B. Zaslavskaya, *Politiçeskiye i Obşestuenniye Obyedineniya Kazahstana na Sovremennom Etape Razvitiya*, Almatı, KİSİ, 1994, s.253.

² B. Abdigaliyev, A. Sernikov, *Partii i parlament*, Mısl, Sayı 4, 1996, s. 15.

.....
: **Kazakistan siyasal**
: **hayatındaki dikkat çekici**
: **eğilimlerden birisi,**
: **siyasal partilerin ve kamu**
: **hareketlerinin tek bir**
: **kurum bünyesinde**
: **toplanmalarıdır.**
:

Bununla birlikte, çoğunlukçu temsille beraber seçim sistemine nisbi temsil prensipleri de uygulanmaktadır. Yapılan değişikliklere göre, % 7'lik barajı aşan partiler ülkenin temsil organına kendi üyelerini sunmaktadır. On siyasi parti kendi katılımını bildirmiştir, ancak seçim kampanyası sırasında bunlardan birisi seçimden çek-

kilmiştir.

Yapılan yeniliklerin gerekçelerinden biri de uygulamadaki süreç eksiklikleridir. Bu eksikliklerin sonucunda 1995'de seçilen parlamento geçersiz olduğu gerekçesiyle dağıtılmıştır. Ayrıca, başkanlık seçimleri de siyasal partilerin katılımının gerekliliğini ortaya koymuştur.

1998-1999 Eylül'ünde Kazakistan Yurttaşlık Partisi (KYP), Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik "Azamat" Partisi, Tarım Partisi (APK), "Vatan" Partisi, Adalet Partisi, "Adil seçimlere doğru", Kazakistan-2030'a doğru" ve kamu hareketleri kurulmuştur.

Kazakistan siyasal hayatındaki dikkat çekici eğilimlerden birisi, siyasal partilerin ve kamu hareketlerinin tek bir kurum bünyesinde toplanmalarıdır. Örneğin, birkaç siyasal parti ve hareketlerin birleşmesi sonucunda Vatan Partisi ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, Slav "Lad" Hareketi, Rus Cemiyeti, Semireçensk Kazakları Cemiyeti ve Bozkırlar Bölgesi Kazaklar Birliğinin içine aldığı Ruslar Derneği bulunmaktadır.

Önceki seçim kampanyalarından farklı olarak ülkede ilk kez halkla ilişkiler kampanyaları, seçim teknolojileri ve reklam kampanyaları kullanılmıştır. Siyasal partiler arasındaki tartışma programları tüm ülkede televizyonlardan canlı olarak yayınlanmıştır.

Sonuç olarak, şu an faaliyette bulunan temsili organda şu partiler yer almaktadır: Vatan(% 30,89)- dört milletvekili, KPK-(% 17,75), APK-(% 12,63) ve GPK-(% 11,23)- ikişer milletvekili. 67 makam için 547 aday mücadele etmiştir.³

Cumhurbaşkanlık seçimleri alternatif bir temel üzerinde geçmiştir. Devlet Başkanın rakipleri S. Abdildin, G. Kasımov ve E. Gabbasov'du. Cumhurbaşkanı olarak, Merkezî Seçim Komitesi verilerine göre seçmenlerin % 81,75'lik oyuyla Nazarbayev seçilmiştir.⁴

³ S.A. Dyaçenko, *K Voprosu Ob Otsenke Vibornoy Kampanii*, 1999 Pr_dstavitel'niye Organi Respubkiki Kazahstan Novogo Sostava Parlamenta, 2000 Kazahstan-Spektr, Sayı 1(11), 2000, s.37.

⁴ M.C. Aşimbayev, *Politiceskiy Tranzit v Kazahstane: Soderjanie Protsessa i Yego Osobennosti*, Almatı, Akıl Kitabevi, 2001, ss. 24-56.

Ülke siyaset bilimcilerinin tahminlerine göre, gelecekte iki partili sisteme geçme ihtimali vardır, ancak şu anki mevcut partiler daha zayıftırlar ve henüz güçlü bir siyasal güç oluşturamamışlardır.

SİVİL TOPLUMUN YAPILANMASI

Demokratik bir devletin kurulmasında, sivil toplumun yapılanmasının; yani, onun temel kurumları olan gayriresmî kuruluşlar ve yerel özerk müesseselerin önemli yeri vardır.

Şu anda ülkede 2,5 bin gayriresmî kuruluş çeşitli alanlarda faaliyette bulunmaktadır. Bunlar eğitim, sağlık, yeni teknolojiler geliştirme, çevre, cinsiyet politikası ve sosyal açıdan zayıf olanların korunması gibi çeşitli alanları kapsamaktadır.⁵

Sivil toplumun yapılanmasında yerel özerk müesseselerin rolü büyüktür. "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yerel Özerklik ve Yerel Halk Meclisleri Hakkındaki" kanunun kabul edildiği Şubat 1991 tarihi, Kazakistan'da yerel özerkliliğin bir siyasal kuruluş olarak ana çizgilerinin başlangıcını oluşturmaktadır.

13 Ocak 1992'de Kazakistan SSC Yüksek Şûrası tarafından, "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Yerel Özerklik ve Yerel Halk Meclisleri" ve "Kazakistan SSC Anayasası Bazı Normlarının Geçiş Dönemi İçin Durdurulması" hakkındaki kanunları ve "Geçiş Dönemi İçin Değişiklik ve Tamamlamaların Getirilmesini" öngören bir kanun kabul edilmiştir. Bunlar doğrudan cumhurbaşkanına ya da valiye bağımlı olarak, münferiden idare müessesesinin uygulamaya konulmasını ve aynı zamanda yerel yönetimde yürütme ve temsili organları işlevlerinin ayrılması konularını kapsamaktaydı, hem de yerel özerk organlarının rolü göz ardı edilmeden.⁶

1993'de yerel özerklik alanını daraltan yeni bir "Kazakistan Yerel Yürütme ve Temsili Organları Hakkındaki" kanun çıkartılmıştır. Kanunun ön sözünde, "yerel özerklik sistemini yerel yürütme ve temsili organları oluşturur" denmektedir. Böylece, devlet hiyerarşisinde, yerel özerklik içinde yer alan ve kamu yönetimi kurumunu teşkil eden yerel yönetim organının özdeşleşmesi gerçekleşmiştir.

2000 yılında yerel yönetim ve özerklik faaliyet özelliklerini belirleyen iki kanun tasarısı aynı anda sunulmuştur. Yasal belgenin birincisi, ülkenin yasama organı tarafından onaylanmıştır. Buna göre,

⁵ Aşimbayev, "Politiçeskiy Tranzit v Kazahstane: Soderjanie Protsessa i Yego Osobennosti", s. 26.

⁶ K. Jeirençin K, M. Ahmetov, "Razvitie İnstituta Mestnogo Samoupravleniya v Zakonodatelstve Sovremennogo Kazahstana, Sayasat, Sayı 7, 1998, ss. 61-62.

yerel yönetim sisteminde yürütme organı- valilikler ve temsili organ isemaslahatlar olarak belirlemiştir.

Maslahatlar mebusluk bölgelerindeki halk iradesini temsil etmektedirler ve halk tarafından genellik, gizlilik, eşitlik ve doğruluk esaslarına uygun bir seçimle seçilirler. Valilikler devletin tek yürütme organları sistemine dâhildirler, ilgili bölge halkının çıkar ve ihtiyaçlarına uygun bir biçimde, yürütmedeki genel devlet politikalarının uygulanmasını sağlarlar.

Devletin yerel yönetim organı olarak temel işlevleri şunlardır: ilgili bölgelerdeki uygun plân, ekonomi ve sosyal programlar esası üzerinde gelişmelerin sağlanması; halkın sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, yerel bütçenin oluşturulması ve icraatı.

İkinci yasa tasarısı ise, pek çok tartışmalara yol açtığı için geri çevrilmiştir. Söz konusu kanun tasarısında şöyle bir açıklama yer almaktadır: "Yerel özerklik, Kazakistan anayasası ve kanunlarına uygun bir şekilde, yerel boyuttaki sorunların çözümünde bölgesel teşkilâtlardaki halkın kendi başına ve kendi sorumluluğu ile gerçekleştirdiği faaliyetleri, halk iktidarının gerçekleştirme şekli olarak tanımlanır".⁷

Yerel özerklik, birinci hukukî belgeye göre, yerel cemiyetin seçimler yoluyla, ayrıca, yerel özerk seçim ve diğer organları üzerinden gerçekleştirilecektir.

Sunulmuş olan kanun tasarısında cemiyetlerin ve keneslerin uygulamaya konulması öngörülmüştür. Cemiyet yürütme organı olarak almakta, onu da halk tarafından seçilen "Jetekşi" yönetmektedir. Temsili organ rolünü kenesler almaktadırlar.⁸

Normatif akitten hareketle Kazakistan'ın özerklik niteliğini, dünyadaki diğer uygulamalardan iki özelliği ile ayırabiliriz.

1. Yerel özerklik, şöyle ya da böyle, devlet iktidarından ayrılmıştır. Anayasanın 89. maddesinde "Ülkede yerel boyutlardaki sorunları yerel halkın kendi başına çözebilmesi hakkı, yerel özerkliğe tanınır", denilmektedir. "Yerel özerkliliğin kuruluş ve faaliyetleri, yasalar çerçevesinde, vatandaşlarca belirlenir".

2. Yerel toplulukların gayriidarî tâbilik şekli. İl ve ilçe yönetimi ile olan karşılıklı ilişkilerinde doğrudan idarî denetim yerine dolaylı, hukukî özellik taşıyan bir denetim şeklinin uygulanması söz konusudur.

⁷ Proekt Zakona, "O Mestnom Samoupravlenii v Respublike Kazahstan", www.navigator.kz, 17 Ocak 2001, s. 1.

⁸ Proekt Zakona, "O Mestnom Samoupravlenii v Respublike Kazahstan", s. 6.

Çok etnili bir halka sahip olan Kazakistan için, sosyal ve toplumsal bütünlüğü sağlayacak bir milli ideoloji oluşturma tartışmaları, ülkenin bağımsızlığı kazandığı andan itibaren süregelenmiştir. Söz konusu sorun, sadece ideolojinin iktidardaki ilişkilerle ilgili bir değerlendirme değil, insanların siyasal enerjisini birleştirmeyi ve yönlendirmeyi sağlayan bir araç olarak görülmektedir.

Ayrıca, Kazakistan öyle karmaşık bir geçiş dönemi yaşamıştır ki, böyle bir dönemde her toplum ideolojik arayışlarda zorluk çeker. Kazakistanlıların milli düşüncesinde ideolojik anlayışı olumsuz yönde etkileyen, tabii ki, yetmiş senelik totaliter rejim hâkimiyeti ve onun ideolojik anlayış ve kullanılışıdır. Asıl ideoloji ise, kendi siyasal doğasında devlet iktidarı çevresindeki rakip grupların pekişme "aracı" olarak, yeniliğin ve ilhamın asıl kaynağıdır, hem o, belli bir şekilde geleceği görebilme esasında toplum anlayışını güçlendirir ve siyasallaştırır. Zira, toplumun bütünlüğü ideolojik mücadele sonucunda oluşur, çünkü, ideoloji polemikleri sivil toplumun ve demokrasinin adım adım gelişmesinde itici güç rolünü üstlenir.

Manevî-ideolojik krizde büyük rol oynayan unsurlardan ilki, toplumun çeşitli gruplarının temsil ettiği, değerler çatışmasıdır. İkincisi, kuşakların ideolojik yön ayrılığıdır. Zira, günümüzde yaşayanların arasındaki zaman uçurumunu aşmadan bir milli şuur düşünülemez. Dolayısıyla şu anda, tarihin devamlılığını sağlamak ve toplumun ideolojik anlayışla bölünmesini önlemek için, geçmişin eleştirel algılayışı gerekmektedir.

Kazakistan egemenliğinin ilânı ve bununla ilgili yeni sosyo-politik gerçekler, vatandaşların ve toplum düşüncesinin değişmesine neden olmuştur. Gittikçe güç kazanan fikir, Sovyet devletinin tarihi yolunu tekrar gözden geçirmek ve çok etnili bir devlet içindeki iç siyaset durumunu istikrarsızlığa dönüştürebilecek manevî değerlerin eşitlendirilmesi fikridir. Günümüzde ve gelecekte halkların var olabilmelerinin öncelikli koşulu "ortak kader" düşüncesidir.

Eğer geçmişte Kazakistan tarihi, SSCB tarihinin bütünü oluşturduğu bir parçası olarak görülmüşse de, bu dönemde, bir taraftan, onun dünya tarihindeki yeri, Avrasya tarihinde, göçebe uygarlıkları, Türk halkları tarihi, Orta Asya ülkeleri tarihinde ele alınması gerekmektedir. Diğer taraftan, Rusya'ya yönelik imparatorluk suçlamaları konusundaki düşünce gittikçe artmaktadır.

Bunun sonucunda ise, geçmişin genel objektif görünümünü oluşturma, müşterek ulusal birliğin şekillenmesi ve cumhuriyetin resmî özdeşliğini oluşmasının temel faktörü olarak görülmektedir.

Alternatif olarak din (dine geçen ateistlerin sayısı belirtilmektedir), milli ideoloji (ki "milli" anlam milliyetçi ideoloji olarak algılanmaktaydı), sunulmaktaydı. Şu ifadeye yer verilmekteydi: "Devlet içinde milli ideoloji hâkimiyet kuramaz, aksi halde bu kabileciliğe ve poligamiye getirebilir".⁹ Ancak, ilki gibi ikincisi de toplumun ideolojik pekişmesinde bir temel olarak benimsenmedi, çünkü her ikisi de monoideoloji hâkimiyetine ilerlemekteydi.

"İdeoloji" kavramının kendisi tepkisel nitelikli ve bilim dışı olarak görülmekte, yeni ideolojik görüşlerin kabul ettirilmesi gereği reddedilmektedir. Fikirlerin çeşitliliğini dikkate alarak, devlet yönetimi, toplumun ideolojik gelişmesine yön verme çabasıdır. Devlet Başkanı, yaptığı konuşmalarında milliyetçilik ve şovenizm gibi akımların kabul edilmez olduğunu defalarca söylemişti. Bununla ilgili 1992'de "Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olarak kalkınma ve gelişme stratejisi" yayımlanmıştır.

28 Ocak 1993 Anayasası'nda ideolojik çoğulculuğun gelişimini öngören bir norm kabul edildi. Aynı yıl "Kazakistan'ın gelişme koşulu olarak toplumun düşünce birliği" bildirisi, hazırlanarak yayımlandı. Burada bu alanda beklenen hedefler şunlardır:

1. Reformların başarılı gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez koşul olarak istikrarın ve etnik gruplar arasındaki uyumun sağlanması,
2. Her vatandaşın refah düzeyini yeteri şekilde sağlayan bir toplumsal gelişme,
3. Etnik özgünlüğün gelişmesi ve Kazakistan'ın etnik-kültürel çeşitliliğinin korunması,
4. Demokratik gelişmelere doğru yöneliş ve siyasette çoğulculuğun sağlanmasıdır.

Devlet başkanı, çağdaş bir toplumun ideolojik sistem olmadan yaşayamadığının altını çizmiştir. Kendi çalışmasında ideolojiyi, toplumun zamanla kazanmış olduğu deneyimin siyasal ve ekonomik sorunları çözümünde toplumsal davranışını şekillendiren bir mekanizma olarak tanımlamaktadır.

Nazarbayev herkesin refah düzeyini yükselten ekonomik reformların sağlaştırılmasını ön plâna çıkarmaktadır. Şunu unutmamalı ki, hiçbir toplum ideolojisiz varlığını sürdüremez ve hiçbir toplumda ideolojik boşluk olamaz.

⁹ D. Kşibekov, "Kakoy Bit Novoy Ideologii?", Mısl, Sayı 10, 1993, s.28.

Ancak, yeni ideolojinin bazı çizimleri ve onu teşkil etmekte benimsenen prensipler artık belirlenebilir.

İlk olarak, eski ideolojilerden istifade edilmesi, hatta Marksizm'in bazı görüşlerinin de reddedilmemesi teklif edilmiştir. Bu iyilik, adalet ve insanlık düşüncesidir. Marksizm ideoloji tarihinin bir devamı olduğuna göre, Marksizm'i ve sosyalist ideolojiyi yeniden canlandırmanın gereği yoktur.¹⁰

İkinci olarak, bir ikilem söz konusudur: yeni bir ideolojinin-devlet ya da milli ideolojinin- gereği var mıdır?

İlk görüşün savunucularına göre, her devlet kendi siyasal, ekonomik ve hukukî devlet ideolojisine sahiptir ve onsuz işleyemez. Ayrıca, devlet ideolojisi başka gayriresmî ideolojilerle rekabet içinde bulunabilir, ancak asla onlara baskı uygulamamalıdır.

İkinci tezin taraftarları, "ulusal ideoloji"yi çok milletli bir devlete has bir ideoloji olarak algılamaktadırlar. Bununla birlikte bunu, çok milletli devletteki yerli milliyetin ideolojisi olarak tanımaktadırlar. Ulasal ideolojinin devlet ideolojisi düzeyine çıkarıldığı zaman sadece bir milliyetin sınırları içinde kalmadan, diğer etnik grupların da çıkarlarını göz önünde bulundurulması gerekliliğini ileri sürmektedirler. Fakat, yeni ideolojinin içeriğinde milli geleneklerin de belirli bir yere sahip olmasını gereğini vurgulamaktadırlar.

1994'ten bu yana Kazakistan ideolojisi hakkındaki tartışmaların vektör yönü değişmiştir. Tartışmaların ana konusu birleşme düşüncesi ve onun esas amaçlarıdır. Eğer önceden barış ve uyum için yapılan çağrılar istikrarın sağlanması içindiyse, artık daha ileri gidilerek müşterek ulusal düşüncenin oluşması için bir dünyaya bakışı öngörmektedir.

Ülkede politik ideolojinin, üzerine kurulabileceği bir temeli olan kilit değerler belirlenmiştir. Bunlar demokratik değerlerdir yani, insan hakları ve özgürlüğü, hukuk devleti, çok partililik, çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisiyle uyum içinde uygulanan sosyo-politik vatanseverliktir.

Toplumun, halkın ve devlet kuruluşlarının önüne, bünyesinde insan uygarlığının en iyi başarılarını içeren, Kazakistan toplumunun pekiştirilmesi için fikir plâformunu belirleme meselesi konulmuştur.

Manevî alanda bu ve birkaç değişik sorunun çözümü için, Kazakistan Cumhurbaşkanlığı bünyesinde daimî danışman ve müsteşarlık görevini yerine getiren ve devlet politikası konularına

¹⁰ M Ajenov, N. Maksimenko, "Kakoy Bit ideologii v Kazahstane?", Misl, Sayı 1, 1994, s.34.

bakan Millî Şûra kurulmuştur. Şûra çalışmalarında ülkenin tanınmış meşhur bilim adamları, yazarlar ve siyasetçiler katılımcılar olarak yer almaktadırlar.

Şûra'nın faaliyet gösterdiği başlıca alanlar gelişme eğilimin ve olası sosyo-politik süreçler perspektiflerin çağdaş durumun değerlendirilmesi ve bağımsız devletin statüsüne uygun devlet değerleri sistemini oluşturulmasıdır. Mayıs 1995'deki Şûra'nın olağan toplantısında "Kazakistan Cumhuriyetindeki tarih bilinci oluşumunun kavrayışına" olumlu katkıda bulunulmuştur.

Sosyal yaratıcılığa ve geleceğe doğru yönelişin güç ve ilham kaynağı olan tarihin halk hatırası olduğunu varsayarak, esas dikkat geçmişin objektif görünüşünü oluşturmaya yöneltilmiştir. Bu devlet modeli ve toplumun demokratikleşme modellerinin seçiminde, toplum temsilcileri adım adım kendilerinin tarihi sürecin bir subjesi olduğu bilincine varmaktadır. Bununla birlikte, tarihi bilinç insanın doğduğundan itibaren onu belirli değerlere bağlamakta, ona vatan ve kendi halkının kültürüne olan sevgiyi aşılacaktır.

Buradan hareketle, genç kuşağın tarihi terbiyesinin yaklaşım ve prensipleri pekiştirilmiştir. Bunlardan ilki, şu ya da bu olayın değerlendirilmesinde dikkatli olmak, herhangi bir fikrin zorla kabul ettirilmesi ve ideolojik dogmalardan kaçınmaktır. Bununla beraber, vatanına olan sevgi ve saygısına ve toplumun istikrarına yönelik bölge, sosyal ve millî içeriğine bağlı olarak tarihi oluşumun değişiminin sağlanmasını öngörmekteydi. Bilindiği gibi, ideoloji işlevlerinden biri de, toplumun istikrarlı gelişmesini sağlayan, gelecek kuşağın kendi vatanına olan saygısını ve davranış kurallarını kabullenmesi öğretmesidir. Bunun sayesinde, kabul edilen programın temel amacı, Kazakistanlı olan herkesin, milliyeti ne olursa olsun, Kazakistan'ın onun yardımına hazır olan, onun haklarını savunacak öz vatani olduğunu bilmesi gerektiğidir. Kazakistan'ın vatanseverlik duygusunun terbiyesi temelinde ise Kazakistan halkının birlik ve bütünlük düşüncesi yer almaktadır.

Bunun kanıtı olarak, Kazakistan'ın hem birinci hem ikinci anayasasında, ideolojik ve siyasal çeşitlilik öngörülür; anayasal düzenin zorla değiştirilmesine yol açan, ülkenin bütünlüğünü tehdit eden, devlet güvenliğini tehlikeye götüren sosyal, ırkçı, millî, dinî, aşiret içerikli bozgunculuğu yasaklamaktadır.

Bununla birlikte, kullanılan ifadeler üzerinde değişiklikler izlenmektedir. Eğer 90'lı yılların ilk yarısında genellikle tek devlet veya müşterek devlet ideolojisini oluşturmasından söz edildiyse, ikinci yarısında da

ulusal veya müşterek ulusal ideolojisi ve ulusal ideoloji üzerinde tartışılmaktadır.

Şu anda ise ulusal ideolojiden söz edilmemektedir. Zira ülkemizde liberal anlamda hâlâ bir milliyetin oluşmadığı yönünde ortak bir düşünceye varılmıştır. Yani, Batı, Kazakistan'ı öncelikle içinde kendi topraklarında yaşayan yerli halk ve diğer etnik gruplardan oluşan çok etnili bir devlet olarak tanımakta, ancak ülkede uyruk hala şekillene-memektedir. Buradan hareketle, esas gayret ulusal ülkü prensiplerinin tespitine yöneliktir.

Çağımız Kazakistan toplumunda ideolojik alanda ikilem olgusu bir gerçektir. Bir taraftan geçmişe dönüş, gelenekleri geri getirilme düşüncesi varken, diğer taraftan ise yaşamımızın çağdaş düşünce ve bundan çıkan bizim faaliyetimizi ve öz bilincimizi henüz belirleye-meyen davranış şemaları yer almaktadır. Kuşkusuz, geçiş dönemini yaşayan bizim gibi bir ülkede, böyle bir karmaşıklık gayet doğaldır. Ayrıca, pek çok örneklerde görüldüğü gibi, başarılı bir ideolojik moder-nizasyon, hemen hemen her zaman geleneklerin vasıflık kategorisini öne sürer, sonradan ise onu daha kapsamlı, ancak tartışmalara açık, hâle getirir.¹¹

Fakat, geleneklere dönüşün olumlu yanları da vardır, gelenekler sayesinde siyasal ve ideolojik rasyonalizasyon için paha biçilmez manevî kaynağı olan uygarlık mirası muhafaza edilebilir.

Ekim 1998'de Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından Kazakistan'ın 2030 yılına kadar olan stratejisi yayımlanmıştır. Bu stratejinin içeriğinde devletin ekonomik, sosyal, siyasal ve ideolojik sorunların çözümündeki rolünün belirlenme ve kabullenme çabası bulunmaktadır. Kitlesele bilinç oluşumunda yeni koşullara çabuk adapte olabilen genç kuşağa özel bir yer verilmiştir.

Buradan hareketle, bizim toplumumuzun önünde çözülmesi gereken şu meseleler bulunmaktadır: ülkede siyasal istikrarın ve barışın korunması, ülkenin her vatandaşına sosyo-ekonomik yapılanma esasında gerekli yaşam düzeyinin sağlanması. Bu prensiplerin belki de, Kazakistan ideolojisinin temeline konulması uygun olur.

Belli ki, toplumu pekiştirebilen bir ülkünün saptanabilmesi, köklü değerlerin üzerinde ortak anlayışın bulunmasına bağlıdır. Ulusal ülkü, bir grup bilim adamı veya devlet memurları tarafından icat edilemez; o tarih süresince oluşan ve halkın çoğunluğunun doğal sezgisine dayan-

¹¹ M.V. İlyin, "Dvoystvennost İdeynoy Situatsii v Rossii", Polis, Sayı 3, 1997, s.39.

.....
**Yeni ulusal ölkü bizim
 toplumsal yaşamımızın
 en önemli sorunlarının
 biridir.**

malıdır, halkın algılayışına uygun olmalıdır. Aksi halde milliyeti pekiştirmez. Ayrıca, ideolojinin bir anda oluşmadığı, ancak zamanla olgunlaştığı unutulmalıdır. Zira her bir halkın ulusal ölküsü birkaç unsurdan kurulur.

Bunlardan ilki, halk çoğunluğunun evrendeki kendi yeri hakkındaki kalıplaşmış tarihî görüşüdür. İkinci olarak, halkın kendisini zaman içinde nasıl hissettiği, kendi etnik köklerine nasıl baktığı önemlidir. Bu bağlamda, Kazakistan toplumunun kendisini birleştirdiği, geçmişini anlatan, bugünleri yaşamının anlamını ve gelecekte yön bulmada yardımcı olacak dünya görüşüne ihtiyacı vardır.

Bu yönde ulusal ölkünün şekillenmesinde, ideolojinin sadece devlet için gerekli olmadığı, daha çok kendileri için önemli olduğunu, halk çoğunluğu tarafından anlaşılmasının birinci derecede önem taşıdığı bir gerçektir. Zira ideoloji sadece bir fikirler bütünü değil, aynı zamanda, dünyaya bakış, insan ve toplum, devlet ve toplum sistemi, davranışların şu ya da bu değer yönelimleri sistemidir.

Manevî temele dayanarak, ideoloji, toplumun ve devletin hareket yönü hakkında, devletin varlığının anlamı hakkında halka bilgi sunmaktadır. Zira, söz konusu halkın çoğunluğuyla paylaşılan devlet varlığı ve siyaseti prensiplerinin şekillenmesi beklenmektedir.

İdeoloji, toplumun siyasal seferberliğinde araç olarak, toplumsal gelişmenin itici gücü olabilir. Onun esas önemli noktası, güçlü bir birleştirici malzeme özelliğinin olmasıdır, ki devlet ideoloji olmadan fazla ayakta kalamaz.

Bilindiği gibi, ulusal idenin temelli prensiplere dayanması gerekmektedir. Günümüzde nüfusun tüm kesimleri için geçerli meselelerin biri- vatandaşların maddî ihtiyaçlarını daha dolgun olarak tatmin edebilecek azamî etkili bir ekonomi yapısıdır.

Son zamanlarda çoğunluk, ölkede gelişmesi için her kesiminin çabalarını senkronize edebilecek ulusal bir ölkü arayışındadır. Herkes insan gibi yaşamak ister, herkes gerçek insan haklarına sahip olmak ister ve ayrıca bunlar için bir de teminat ister. Bu ihtiyaç da vatandaşları bir araya getiriyor. Bunun yanında bu düşünce liberalizm, gelenekçilik v.b. gibi bir isme bağlı değildir. Zira iyi bir yaşam garantisi için ekonominin gelişmesi gerekmektedir; aksi takdirde, malların ne kadar adaletli dağılması sağlanırsa sağlansın, çoğunun refah düzeyi asgarî düzeyin altında olacaktır.

Ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyinin yükselmesi ancak ülke içi siyasal istikrarın sağlanması, etnik savaşın önlenmesi ile mümkün olur. Çünkü, toplum gelişmesinin başarısında milliyet değil, vatandaşların manevî yakınlığı önemlidir. Bu durumda, toplumun normal gelişmesini, refahını ve güvenliği sağlayacak temel unsur vatandaşların sosyal güvenliğidir.

Böylece, şunu kabul etmeliyiz ki, yeni ulusal ülkü bizim toplumsal yaşamımızın en önemli sorunlarının biridir. Ulusal ülkünün geliştirilmesi ulusal ideolojinin ortaya çıkmasının, yeni ideallerin doğmasına ilham kaynağı oluşturmaktadır.

Ve en önemli olarak, toplum içi uyumun bulunması, ülkenin sosyal durumunun iyileştirme mekanizmasının bulunması için, toplum üyelerini bir araya getiren şeyin ne olduğunun net olarak saptanması gerekmektedir.

Bilindiği gibi, kural olarak, geçiş toplumunda, eğer halk refahının herhangi bir etabında yükselmeye yüz tutuyorsa, o halkın bu yükselişten olan tatmini azalır. Zira bilinç, objektif değişimlere senkron ve eşit olarak hareket etmez. Böylece, şu an ülkemizde devam eden ekonomik büyüme hızlanmakta, birçok alanlarda iyileşmeler izlenmekte olsa da, ülke nüfusunun çoğu sosyal durumundan memnun değildir. Dolayısıyla bu koşullarda istikrar, refah ve halkın sosyal korunmuşluğu oldukça büyük bir değer kazanabilir.